olvasónak. A legkisebb fotón Örkény István arcképével találkozunk. Egy vonalkákkal beszórt lap közepéről néz ránk az „útlevélkép". Ezzel a kiemeléssel talán a magyar prózában elfoglalt kivételes helyét is aláhúzni kívánták a szerkesztők.

Közölt anyagának bevezetőjeként a groteszkről írott vallomását olvashatjuk. Nemrégen megjelent könyvének kiegészítéséül — a lappal együtt — még egy csokorra való egyperces novellát is kézbe vehet a lengyel érdeklődő. *Örkény* István fordítója a kitűnő Camilla *Mondral*, aki eddig 60 magyar művet ültetett lengyelre, s valóban elévülhetetlen érdemeket szerzett irodalmunk népszerűsítése terén.

Örkény írásai és *Mándy* Iván egyik elbeszélése között található *Kovács* Kálmán tanulmánya, amely az elmúlt másfél évtized prózairodalmáról ad átfogó képet.

Tadeusz *Olszański* fordításában hamarosan a lengyel könyvesboltokba kerül *Kertész* Ákos *Makra* című regénye — bizonyára jó érdeklődésfelkeltő az ünnepi számban közölt részlet.

Az összeállítás prózaanyaga *Hernádi* Gyula, *Moldova* György és *Simonffy* András egy-egy írásával zárul.

Az utolsó irodalmi blokk a modern magyar költészet legjelentősebb képviselőit — *Weöres* Sándort, *Benjámin* Lászlót, *Pilinszky* Jánost, *Nemes Nagy* Ágnest, *Nagy* Lászlót, *Simon* Istvánt, *Juhász* Ferencet és *Garai* Gábort — mutatja be egy-két verssel. XX. századi költészetünkről *Kerényi* Grácia rajzol színesen, de fegyelmezetten, szép és érdekes tablót.

A számban olvashatunk még egy megemlékezést Darvas Józsefről, egy áttekintést az 1974-ben fordított magyar művekről, amelyből megtudhatjuk, hogy az elmúlt esztendőben hét magyar könyv jelent meg Lengyelországban. A szerkesztőség nevében Jacek *Maziarski* beszélget el a varsói Magyar Kulturális Intézet fáradhatatlan, s a lengyelek körében ismert és nagyra becsült igazgatójával, *Hegedüs* Dániellel, valamint *Csapláros* István professzorral, a Varsói Egyetem Magyar Tanszékének vezetőjével. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Szláv Intézetének adjunktusa, *Molnár* István az 1973-ban hazánkban kiadott lengyel prózai művekről, *Radó* György pedig műfordítói tapasztalatairól számol be. A szám életrajzi jegyzetekkel s a szükséges bibliográfiai forrásokkal válik teljessé.

Reméljük, hogy lengyel barátainknak ez a megtisztelő munkája nem egyszeri, ünnepekkel elmúló vállalkozás, hanem egy olyan együttműködés kiteljesedésének kezdete, amely azt eredményezheti, hogy egymás kultúrájában nemcsak a vendég udvarias érdeklődésével tekintünk szét, hanem a gazda tájékozottságával és felelősségével.

KOVÁCS ISTVÁN

ROMÁNIA

Marin Preda műhelyében

A műfaj román hagyományai. Az interjú több mint ötven esztendeje irodalmi műfajként is jelen van a román folyóiratokban. A napilapokból került át, s az irodalmi információ, még inkább az írói vallomások kerete lett. A szimbolizmus magyar fordításokból is jól ismert román képviselője, Ion Minulescu (1881—1944) már tudatosan vállalkozott az író-riporter szerepére. A *Flacăra* és a *Rampa* folyóiratok rendszeresen teret adtak az irodalmi interjúknak, előbbi a különböző írói

felfogások, alkotási módszerek polemikus összemérésére is alkalmat nyújtott interjúiban. A román irodalmi interjú neves képviselője a két világháború között — a magyar olvasók számára szinte teljesen ismeretlen — Felix Aderca regényíró és tanulmányszerző, aki úgyszólván minden jelentős kortárs írót megszólaltatott, beszélgetéseit 1929-ben *Egy nemzedék vallomása* (Mărturia unei generații) címmel kötetben is kiadta. Az interjú folytonosságát és rangját Profira Sadoveanu (a nagy prózaíró leánya), Şerban Cioculescu, ma is állandóan publikáló esszéíró, irodalomtörténész, az Akadémia tagja és Dimitrie Caracostea biztosította. Ez utóbbi emlékiratait 1971-ben adta ki a bukeresti *Minerva*. Ugyanitt jelentek meg 1972-ben a ma történészként ismert Vasile Netea fiatalkori irodalmi beszélgetései, *Interviuri literare* címmel. A második világháború idején kelt beszélgetések helytálló vagy tévesnek bizonyult művészi álláspontok odamérései az időhöz. A kötetnek magyar vonatkozásai is vannak. A biblikus hangú, szelíd lelkű prózaíró, Ion Agârbiceanu elmondta Neteának, hogy első történelmi tárgyú balladája Arany János hatása alatt született meg. Mihail Sadoveanu nyíltan megfogalmazta szembenállását az akkori hivatalos gyűlöletszítással: „...A népeknek meg kell érteniük egymást, együtt kell munkálkodniuk egy nemesebb ügyért."

Florin Mugur interjúkötete. Az irodalmi interjúnak ezt az útját járja, egyben ki is szélesíti a most negyvenesztendős költőnek a bukaresti *Albatrosz Könyvkiadónál* 1973-ban megjelent kötete: *Beszélgetések Marin Predával* (Convorbiri cu Marin Preda). Interjúsorozat egyazon személlyel, tíz egymást követő beszélgetés, egybefűződő témákról. Valójában Marin Preda megvallott és megvallatott, kiprovokált véleménye önmagáról, írói eszményeiről, a jelen világ dolgairól, az emberiség lelkiállapotáról, közérzetéről. Beszélgetésük minden alkalommal a román irodalom és a romániai valóság köréből indul ki, nagyon gyakran európai távlatokat keres. A kérdezőn sok múlik egy ilyen interjúsorozat közös kimunkálásában. Florin Mugur, noha írói habitusa, élményvilága nagyban különbözik a Marin Predáétól, meg tudta találni az érintkezési pontokat interjúalanyával, a meglehetősen zárkózott prózaíróval.

Florin Mugur Bukarestben született, értelmiségi családban. 1948-ban publikált először verseket, irodalmi pályáját azonban 1961-től számíthatjuk, *Reggeli álmok* (Visele de dimineață) című kötetétől. Azóta négy könyvet adott közre, 1969-ben elnyerte a szarajevói nemzetközi költői fesztivál nagydíját.

Miért éppen Marin Predát választotta ki interjúkötete egyedüli alanyának? Mivel Predát nemcsak kiváló írónak tartja, hanem a szó teljes értelmében vett értelmiséginek. Az írás nem játék számára; olyan nagy regényíró, aki még nem fejezte be a pályáját. És mivel olyan ember, sorolja tovább az érveket, aki tudatosan vállalja a kockázatot...

Idekívánkozik egyik mai irodalomkritikus véleménye: „A jelenkori román prózaírás sorsa döntő mértékben összekapcsolódott Marin Preda műveivel" (Nicolae Dragoş). Tehát Mugur, a riporter a román prózaírás legidőszerűbb kérdéseibe hatolhatott be, amikor Marin Preda műhelyét búvárolta. E műhely mestere — a hasonlat kedvéért felidézve — részint Veres Péter, részint Sánta Ferenc írói kvalitásait mutatja. A román paraszti világ valóságát írja, egyben a modern kor kínzó problémái foglalkoztatják a gondolkodás, az erkölcs, a szellem látszólag elvontabb világában. Visszatérő hősei, akiket legjobban ismer, a parasztok. A huszadik század második felének román paraszti életét, megrázkódtatásait talán Marin Preda mutatta meg legigazabbul a *Moromete család* (Moromeții) című nagy lélegzetű regényében (első kötete 1955-ben jelent meg, a második tizenkét év múltán, 1967-ben). Gyermekkori élményeit idézte fel és írta tovább. Teleorman megye Siliştea-Gumeşti falujában született 1922-ben. Paraszti származása és élményei ellenére sem kimondott „parasztíró", noha ennek az osztálynak a sorsát vállalja művészként. De a *Tékozlók* (Risipitorii) című regénye városi, méghozzá fővárosi környezetben játszódik, hősei mérnökök, orvosok, művészek. *A nagy magányos* (Marele singuratic) lapjain a *Moromete család* egyik-másik alakja tűnik fel, merőben új körülmé-

nyek között. *A visszatérés lehetetlen* (Imposibilă intoarcere) című esszékötetében lényegében az alkotó gondolkodás jogát védelmezi mindenféle dogmatikus betokosodással szemben, szenvedélyes, de mindvégig türelmesen érvelő írói tűnődésekben, vagy éppen vallomásokban.

Tíz beszélgetés — a teljesség igényével. Az ilyen „egyszemélyes" interjúkötet csak a mélységre törekedhetik, vagyis az interjúalany emberi és írói világának teljes körülhatárolására. A családi környezet szinte kötelező felvillantása után nyomban az író erkölcsi világképe tárul elénk, pontosabban Preda véleménye a „morális emberről". Marin Preda szerint ez azonos a megpróbált, első nagy rettenetét átélt emberrel. A megrettenés nem függ az életkortól, fiatal vagy érett fővel egyképpen jellemfordító élmény. A haláldöbbenet, a fájdalom teheti az embert érzékennyé, fogékonnyá, morális lénnyé, emelheti a durvaság, a közöny fölé.

Alkotási kérdések, belső műhelytitkok felé tér el a beszélgetés. A realista Marin Preda azt vallja, hogy az alkotást az író titkos, belső, lelki élete munkálja ki, érleli be. Noha regényeinek legtöbb mozzanatát személyesen átélte, meg tudná nevezni a helyet és az embereket, akik cselekvő vagy szenvedő részesei voltak, írás közben a reális és a képzelt tények, a valóság és a fantázia annyira egybejátszik nála, hogy nem tudná — nem is akarja — szétválasztani őket.

E beszélgetések alaphangja s egyben ereje: az őszinteség. Preda ellenszenvét sem titkolja el a román irodalom egyik-másik tényleges nagyságával szemben, elmarasztalja művészi és emberi gyöngeségeiket. Nem programszerűen deheroizál, csak éppen nyersen őszinte, mint a regényeiben. A képmutatás, az önzés, a megjátszott, pózoló szenvelgés ellenszenves számára. George Călinescuban, ebben a valóban nagy román esztétában és regényíróban, *A fekete komód* szerzőjében a zsurnalizmus időnkénti gátszakadásait nem szerette. Becsületére legyen mondva, ezt nyíltan Călinescu tudtára is adta, még akkor, amikor ez esztétikai „nagyhatalom" volt. Călinescu egyik vezető kulturális folyóiratban hetente közölte „Optimista krónikáit", mintegy ellentéteként háború előtti sorozatának, „Az embergyűlölő krónikájának". Preda a vita hevében megkérdezte a súlyos ítéletű esztétát, hogy ezúttal nem a felületes életismeret miatt tud-e olyan könnyedén, kivétel nélkül minden héten optimista lenni?

Igazán izgalmassá és tanulságossá ott válik az interjúsorozat, ahol a „kicsi irodalmak" helyét keresi vagy az írói alkotás szabadságának lehetőségeit járja körül a két író — kérdező és kérdezett.

Mi adhat belépőt a világirodalomba? Florin Mugur kérdésében minden „kicsi irodalom" nagy kételye benne érzik. Egyetlen román író sem kapta meg eddig a Nobel-díjat. Noha Eminescu, Creangă, Rebreanu, Sadoveanu, Stancu és mások verseit és prózai munkáit számtalan nyelvre lefordították, különösen az utóbbi esztendőkben, ezeknek az íróknak egyetlen követőiről sem tudunk más irodalmakban. A román irodalom hatása tehát külföldön korlátozott, így Florin Mugur. Ennek oka állítólag a szűk körben élő nyelv. De hát az északi írók (norvégek, dánok) is szűk körben élő nyelven írnak.

„Íróink vitatták ezt a két háború között is, azután is, mindig — válaszolja Preda. — Rögeszmés gond ez, de nemcsak a miénk. Valójában mindenik kultúra rögeszmés gondja az, hogy megnyilatkozhassék, a domináló nagy kulturális áramlatokba belekerülhessen. Amelyik a világ egyik vagy másik részét dominálja. Ismeretes például, hogy Párizson kívül létezik egy nagy angolszász és egy nagy német kultúrkör. Az olaszok is, éppúgy, mint a németek, szeretnének elszakadni a francia kultúrkörtől, a francia vagy angol behatástól. Hiszen senki sem gátolhat meg egy művészi vagy filozófiai gondolatot abban, hogy hatalmas szellemi erővé váljék. Balzacról azt mondják, hogy műveivel évente milliókkal több szimpatizánst szerez Franciaországnak, mint Napóleon, a népek emlékezetében annyira elevenen megmaradt alakjával. Ebben az összefüggésben is végig kell gondolnunk a dolgokat. Hozzuk fel mindazt, ami a legjobb önmagunkban, s ezzel ostromoljuk meg az egyetemesség egét..."

Ez a gond a román irodalomban nagyon régi. Vasile Netea említett interjúkötetében is vissza-visszatérő kérdés: mi érdekli a román irodalom terméséből a nagyvilágot, mivel „törhet be"? Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, az elvonultabb, filozofikusabb alkatú Camil Petrescu és mások is úgy vélték, hogy a román irodalom csak a maga egyéniségét, a román nép lelkiségét kifejezve gazdagíthatja a világirodalmat.

S hogy mennyire nemcsak a román írók gyötrő gondja ez, jusson eszünkbe Illyés Gyula mindezekkel összecsendülő töprengése a magyar irodalom hírén-nevén a világban, de idézhetnénk bolgár, lengyel vagy szerb példákat is. A tanulság mindegyikben találkozik: az egyetemes emberi kultúrának nem arra van szüksége, amit másoktól (óhatatlanul gyöngébben) lemásolunk, hanem amit önmagunkból felmutatunk, és amit csak mi mutathatunk fel.

Szabad ember-e Ön, Marin Preda? „A szabadságról és a szabadság feltételeiről beszélt az előbb — mondja egy helyen Florin Mugur, és így folytatja: Szabad embernek tartja-e Ön magát?"

Válasz: „Az előbb mondottak szellemében, azzal összefüggésben, hogy a modern társadalmi szerkezetek nagyonis jelen vannak az egyének életében, csábít az a felelet, hogy az írók szabadabbak más egyénekhez, más foglalkozásokhoz viszonyítva. Ez így igaz, de más vonatkozásban ez a szabadság magára hagyja az írót nagy felelősségével szemben. Miként éljen ezzel a szabadsággal? Hogyan használhatja fel? *A nagy magányosban** egyik hősnőm, a festőművésznő választ ad erre a kérdésre. A művésznő soha nem hagyott fel a festéssel, ennek ellenére, az ihlet elkerülte. De amikor érzi az ihletet, nem veszíti el a fejét, nem pihen meg a babérain, nem kezd lelkendezni, hanem egész egyszerűen dolgozni kezd, fanatikusan, attól a gondolattól hajtva, hogy ki tudja, meddig tart ez az állapot, és addig dolgozik, amíg bele nem hal. Hite szerint erre kell felhasználnia művészi szabadságát. Természetesen, ez végletes eset. De hát ha az író — általában a művész — szakmájában szabadabb is másoknál, nem szabadulhat az ihlet kötésétől, amelyet szolgálnia kell, méltóvá lennie hozzá. Ezért nevezik a Balzac-típusú írókat „az írás rabjainak". Balzac tulajdonképpen saját ihletét szolgálta egész életében, mert az ihlet nem hagyta el őt soha, éppúgy, miként Sadoveanut sem. De vannak nagyon tehetséges írók, akik túlságosan keveset írtak."

Amit nem bocsáthatunk meg soha. Ennek az interjúkötetnek egyik fejezete önálló esszéként hat. Harci riadó a lélek eltorzulás ellen. A lélek megalázása ellen.

Elvi eszmei magaslatra emeli mindazt, amit Marin Preda elmondott az életéről és írói hitéről, erkölcsi felfogásáról és műhelytitkairól, realizmusról és ihletről, múltról és jövőről.

Florin Mugur egy elbeszélést említ beszélgetőpartnerének. Két férfi a hőse ennek az elbeszélésnek, amely a hitleri Németország egyik falujában játszódik, 1943-ban. A csendőr parancsot kap, hogy régi barátját, a festőt — aki egyszer, fiatal korukban az életét mentette meg — akadályozza meg művészetének gyakorlásában. Ne tartóztassa le, hanem finom módszerekkel tegye lehetetlenné, hogy festhessen. A művészet az életet jelentette a festőnek, nemcsak a kenyérkeresetet, hanem a lét értelmét. És a szellemi zsarnokság éppen ettől akarta megfosztani: lételemétől, a művészi munkától.

Marin Preda felindultság nélkül ezt fűzte hozzá a novellához:

„Millió hasonló eset történt, amelyeknek szenvedő hősei századunk emberei. Gonosz történet ez, de nem éppen a leggonoszabb. Durva módját láthatjuk itt annak, hogy az embert meggátolják sorsa teljesítésében. Ismerünk rafináltabb formákat, olyan körülményeket, amelyek magát az emberi lelket alázzák meg annyira, hogy elzüllik, megcsonkul, a művész pedig, a nemes szellemi tevékenység embere, elfelejti azt is, hogy mi a művészet, mi a művészet hivatása, ő maga járul hozzá közvetlenül és cselekvően a művészetnek magának és önmaga művészi lényének

* A mű a közelmúltban jelent meg magyarul az Európa Kiadónál.

megsemmisítéséhez. Meg kell hát kérdeznünk, hogy mit nem bocsáthatunk mi meg ennek a századnak, milyen súlyos vádakat hozhatunk fel ellene. A legsúlyosabb vád, azt hiszem, éppen ez lehet: bebizonyosodott, hogy lehetségesek olyan dolgok is, amelyeket elképzelhetetlennek tartottunk, amelyekről azt hittük, hogy az emberi gonoszság nem érhet el odáig. A földgolyó egy részén rendkívül mérgező légkör alakult ki, amely olyan erővel hat az emberekre, hogy felszínre hozza bennük legcsúnyább tulajdonságaikat, legaljasabb indulataikat. Megdöbbenve láthattuk saját szemünkkel, hogy olyan társadalmi szerkezetek jöhettek létre, az élet olyan normái alakulhattak ki, amelyek között az egyének úgy viselkednek, mintha el volnának kábítva vagy lassan ölő méreggel megmérgezve, nem viselkednek többé emberekként, és nemcsak saját természetüktől idegenednek el, miként Marx mondta, hanem egymást rontják meg, és szörnyűségesebb arcot öltenek annál is, amit ördögi aggyal el lehetne képzelni. Nem ismerem túlságosan jól az elmúlt századok történetét. Talán tudok valamit Periklész idejéről, talán valamit a XIX. századról. A középkori Európa életét csak a művészetből ismerem. Nem tudom hát megítélni, hogy ama barbár és iszonyatos tettekkel terhes sötét korszakhoz hasonlítható-e mindaz a gonoszság, amit századunk hozott magával. Tudom azonban, hogy századunk bűnös század, és vádolom, amiért az emberi tudatba becsempészte a kételkedést az ember iránt. Erről az érzésről megpróbáltam írni egyik munkámban, egy színdarabban... Én abban a szellemben nőttem fel és éltem fiatal korom óta, hogy létezik egy határ, amelyet az ember már nem léphet át a hazugságban, az aljasságban vagy éppen az árulásban s az emberi elnyomorodás hasonló megnyilvánulásaiban. De amit hazugságban, aljasságban, árulásban, az emberi lény megalázásában más emberi lény által századunk produkált, kétséget támaszt bennem, s úgy tűnik, ilyen határ nem létezik, nincs olyan gát a pokol felé vivő úton, amelyen az ember át ne lépne. Átlépi őket. Bebizonyosodott, hogy képes átlépni őket. Ilyenképpen nagyon súlyos precedens teremtődött... Vajon hogyan felejthetjük el ezt, ha elfelejthetjük egyáltalán? Miként élhetünk ilyen emlékekkel? Nagyon érdekes, hogy egyik-másik francia szerző például, felkavart lelkületünk megnyugtatására, a múltról szólva ügyesen vetíti elénk azokat az emberi kapcsolatokat, amelyek a maradiak és a forradalmárok között szövődtek. Azt akarják sugallni, hogy ahol emberi gondolatok születnek és emberi szív dobog, ott valami mindig összefűzi az embereket, még ha ellenségként állnak is szemben egymással. Az ilyen idilli és naiv kapcsolatok nagyon jó lélektani hatást tesznek az olvasóra. Mindig élt az emberekben a hit, hogy a közösségek egymás ellen elkövetett kegyetlenkedései és becstelenségei ellenére, az egyének egymás között a megértés olyan hídjait építhetik ki, amelyek mindig kibírják az idők gonosz vagy éppen szörnyűséges nyomását. Miután azonban annyi dokumentumot és a túlélők annyi megrázó vallomását olvastam el, tartok attól, hogy első ízben a történelemben ilyen hidak nem épültek ki, és ilyen rokonszenvek nem alakultak ki az áldozat sorsába taszítottak és azok között, akik, hogy mondjam így, a körülmények folytán hóhéraikká váltak. Ezek az olvasmányok inkább azt sugallják, hogy a hóhérok a saját akaratukból voltak hóhérok, szabadon, kényszer nélkül választották ezt az utat, az áldozatok pedig teljesen ártatlan emberek voltak, akiknek a szenvedéseit semmivel sem lehet igazolni. Sem a szenvedéseiket, még inkább nem a számukra kiszabott szörnyű halált."

Az interjú: önarckép is. Tűnődő, töprengő, kemény ítéletű, melegszívű, lelke mélyéig igazságos és őszintén szerény ember kitárulkozásai ezek az interjúk. Jobban érthetjük általuk Marin Preda regényeit, elbeszéléseit, színműveit is. Szélesre tárta műhelye ablakát.

Új művek genezisét lephettük meg e puritán műhelyben.

BEKE GYÖRGY